

Yayın Geliş Tarihi: 13.04.2023
Yayına Kabul Tarihi: 09.11.2023
Online Yayın Tarihi: 20.12.2023
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1282332>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 25, Sayı: 4, Yıl: 2023 Sayfa:1695-1715
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

DOĞU TÜRKİSTAN'DA MACERAPEREST BİR İNGİLİZ: İSLÂMİSTAN KRALI KHALİD (HALİD) SHELDRAKE

*Coşkun KUMRU**

Öz

Bertram William Sheldrake, İngiltere'nin orta-üst sınıfına mensup mühtedilerinden biriydi. Zengin bir turşu patronunun oğlu olan Sheldrake, Müslüman olduktan sonra adını Khalid (Halid) olarak değiştirdi ve Woking Müslüman Misyonu'nun ilk günlerinde aktif görevler aldı. Londra'da bazı camilerin kurulmasına ön ayak oldu ve servetinin çoğunu İngiltere'de dini yaymak için harcadı. Dergi editörü ve makale yazarı olarak İslâm dünyasının mezhepsel ayrılığına karşı çıkarak tüm Müslümanları kucaklayan bir politika izledi. İslâm dünyasındaki popülaritesi, yapmış olduğu çalışmalara paralel olarak giderek arttı. 1930'lu yılların başlarında Doğu Türkistan'daki Müslüman nüfus arasında bir dizi isyan hareketi başladı. Doğu Türkistan Cumhuriyeti ve Hoten Emirliği gibi birkaç kısa ömürlü İslâm devleti kuruldu. Yeni kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyeti, bağımsızlığını temin edebilmek için uluslararası destek arayışına girişti. Bu sırada Türkistan delegasyonu İslâm dünyasında adını duyurmayı başarmış olan Halid Sheldrake'ye yeni kurulan devletin tahtını teklif etti. Heyet üyeleri hükümdarları olarak ona bir sadakat yemini ettiler. Sheldrake böylece "İslamistan Kralı Majesteleri Khalid" unvanını kullanmaya başladı. Güney Doğu Asya'da bulunan Müslüman topluluklara bir dizi ziyarette bulundu. Bununla birlikte yeni Kral, devletin yenilgisinden önce iktidara gelemedi. 1934 yılının ortalarından itibaren Doğu Türkistan'daki gelişmeler bağımsızlık mücadelesi etrafında kümelenen koalisyonun aleyhine bir seyir izledi. Sovyet destekli güçlerin bölgedeki kontrolünü yeniden sağlamasından sonra Sheldrake ve Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin bazı liderleri Hindistan'a kaçtılar. Sheldrake daha sonra İngiltere'ye geri dönerek İslâmî faaliyetlerine devam etti. Bu çalışmada Doğu Türkistan tarihi bahsinde pek bilinmeyen ve daha önce Türkçe literatürde ele alınmamış bir isim olan İslâmistan Kralı Halid Sheldrake'nin hayatı ve faaliyetleri arşiv belgeleri ve diğer kaynaklar ışığında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Bertram William (Khalid) Sheldrake, İslâmistan, Doğu Türkistan, İngiltere, Çin, Sovyetler Birliği.*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Kumru, C. (2023). Doğu Türkistan'da maceraperest bir ingiliz: İslâmistan Kralı Khalid (halid) Sheldrake. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (4), 1695-1715.

* Dr. Öğr. Ü., Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0001-5852-6855, ckumru@pau.edu.tr.

Etik kurul onayı gerektiren bir çalışma değildir.

AN ADVENTURE BRITISH IN EASTERN TURKESTAN: KHALID (HALİD) SHELDRAKE, KING OF ISLAMESTAN

Abstract

Bertram William Sheldrake was one of England's upper middle class converts. The son of a wealthy pickle magnate, Sheldrake changed his name to Khalid (Halid) after converting to Islam and took active roles in the early days of the Woking Muslim Mission. He helped establishing some mosques in London and spent most of his fortune promoting religion in England. As a magazine editor and an essayist, he opposed the sectarian division of the Islamic world and followed a policy that included all Muslims. His popularity in the Islamic world gradually increased in parallel with his work. In the early 1930s, a series of rebellion movements began among the Muslim population in East Turkestan. A few short-lived Islamic states were established, such as the East Turkestan Republic and the Khoten Emirate. The newly established East Turkestan Republic sought international support to ensure its independence. Meanwhile, the Turkestan delegation offered the throne of the newly established state to Khalid Sheldrake, who had made a name for himself in the Islamic world. Members of the delegation took an oath of allegiance to him as their ruler. Sheldrake thus began using the title "His Majesty King Khalid of Islamestan". He made a series of visits to Muslim communities in South East Asia. However, the new King did not come to power before the defeat of the state. Since the middle of 1934, the developments in East Turkestan created a situation against the coalition gathered around the struggle for independence. After Soviet-backed forces regained control of the region, Sheldrake and some leaders of the East Turkestan Republic went to India. Sheldrake later returned to England and continued his Islamic activities. In this study, the life and activities of the King of Islamestan, Khalid Sheldrake, who is a name that is not known about the history of East Turkestan and has not been discussed in Turkish literature before, has been examined in the light of archival documents and other sources.

Keywords: Bertram William (Khalid) Sheldrake, Islamestan, East Turkestan, England, China, Soviet Union.

GİRİŞ

Doğu Türkistan, doğuda büyük Gobi ve Taklamakan Çölleri ile Çin'in geri kalanından kopan, diğer yakalarında da dünyanın en yüksek dağ sıralarıyla izole edilmiş durumda olan bir bölgedir. Uygur Türklerinin yurdu ve günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Sincan (Çince'de "西域新疆" yani yeni sınır) olarak bilinen Doğu Türkistan, 9. ve 10. yüzyıllarda Müslüman Türkler tarafından büyük ölçüde İslâm toprağına dönüştürüldü. 1200'lerde Uygur hükümdarları, Moğol İmparatorluğuna vergiler ve askeri birlikler sunarak devletlerinin kontrolünü ellerinde tuttular. Zaman içerisinde boy ittifakları dağıldı ve hanlıklar devri gelip geçti. Qing hanedanlığı döneminde (1644-1912) bölgenin bir kısmı Pekin'in kontrolü altındaydı ve 1870'lerde Çinliler burayı bir eyalet olarak görmeye başladılar. 1911 Çin devrimi sonucunda son imparatorluk hanedanı tarihe karıştı. 1912'de Çin Cumhuriyeti tesis edildi.

Doğu Türkistan'ı yöneten Çinli valiler uzun süredir halka yönelik sert politikalar izlemekteydi. 1911-1928 yılları arasında valilik yapan Yang Zengxin'den sonra Jin Shuren (1928-1933) göreve geldi. Yang ve Jin'in görev süresi boyunca korkunç eylemlerinden kaynaklanan şikayetler 1931'de Doğu Türkistan'da kısa süre sonra tüm eyaleti saran bir yangını ateşledi. Yerel savaş beyleri¹ ve siyasi gruplar, yoğun bir mücadele içinde savaşmakta ve ittifaklar kurmaktaydılar (Ke, 2018, s. 32).

Doğu Türkistan'ın stratejik konumu, Sovyet nüfuzunu genişletmek için bariz bir hedefti. Bu arada saldırgan bir militarist olan Japonya, ülkenin kuzeydoğusunda bir yer edinmek için Çin'in zayıflıklarını kullanmaya çalışıyordu. Japonya artık uzak Doğu Türkistan'da dahi hem nüfuzunu genişletme hem de Sovyet faaliyetlerine karşı koyma potansiyeli görüyordu. Bölge her iki devlet tarafından ciddi bir nüfuz alanı olarak görülse dahi Çin yönetimi bölgede etkin güç sahibiydi.

Kaşgar'da cereyan eden yönetim kavgalarından sonra milli ayaklanmayı başarıyla yöneten Türk liderler bir seri toplantı yaptı. Liderler uzun müzakerelerden sonra 12 Kasım 1933'te Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyetini ilan ettiler. Cumhuriyetin başkanlığına Hoca Niyaz Hacı, hükümet başkanlığına da Sabit Damolla getirilerek 15 Bakandan müteşekkil bir kabine ilan edildi (Buğra, 1952, s. 42). Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti, cumhuriyet şeklinde örgütlenmiş bir yönetim sistemi altında işletildi: bu sistem, 12 Kasım 1933'te Kaşgar'da resmen kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin kuruluş ilkelerinde açıklandı. Bununla birlikte yeni cumhuriyetin kurucu ilkelerinde aynı zamanda İslâm Cumhuriyeti'nin, laikliği tesis etmeye çalışmadığını göstermek amaçlı "*Devlet görevini üstlenen kişilerin Kur'an'ı ve modern bilimi bilmesi gerektiği*" vurgulandı. Doğu Türkistan Bağımsızlık Hareketi'nin siyasi ideolojisi açısından Çinli diktatörlerin etnik baskısına son verilmesi amaçlanırken, Uygur toplumunun modernleşmesinin de savunulduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan bağımsızlık hareketi, Uygur aydınlanmasının ideolojik varisi olarak dikkat çekmektedir (Ke, 2018, s. 35). Bu mücadele dâvâsı ne Çin İmparatorluğunun ne de Sovyetler Birliği'nin bir parçası olmamaya kesin olarak karar vermiştir.

Sömürü ve zulüm politikalarıyla şekillenen bir süreçten sonra Doğu Türkistan halkı, işgalci Çinlilere karşı kazanılan zaferleri müteakip ülkelerinin önemli bir bölümünü kontrol edecek duruma gelmişlerdi. Fakat her bölgede bir yerel yönetimin kurulması, iç ve dış faktörlerin tesiri nedeniyle, kurulan bu bölgesel yönetimlerin sağlıklı işlemeyeceğini göstermiştir. Başta ülkenin tarihi başkenti Kaşgar olmak üzere diğer bölgelerde kurulan yerel hükümetlerde istikrarsızlık ilk günden itibaren en büyük sorun sorun haline gelmiştir. Bu istikrarsızlıkların bilhassa üç nedeni öne çıkmaktadır. Bunlar millî ayaklanmayı yöneten liderlerin mevki hırsı,

¹ Batı kaynaklı bir terim olan Savaş Beyleri devri, Çin tarihinde 1916-1928 yılları arasında ülkenin kontrolünün bazı eski askeri klikler ile farklı bölgesel gruplar arasında bölündüğü bir dönemdir.

bölgecilik tutkusu ve menfaatlerini korumak isteyen dış güçlerin müdahaleleri idi (Saray, 2015, s. 334).

Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin istiklalini devam ettirebilmesi için birtakım engelleri aşması gerekiyordu. Cephedeki Çin kuvvetleri ile merkezî Çin hükümetine bağlı bulunan ve Urumçi'de karargâh kurmuş olan Vali Jin Shuren, Sovyetlerden yeterli derecede askeri destek almış bulunuyordu. Diğer bir sorun da cephede bulunan Çinli Müslümanlar, yani Tunganlar ile ilgiliydi. Millî ayaklanmalar esnasında Tunganların lideri olarak Türklere yardım eden General Ma Zhongying, Doğu Türkistan'ı askeri yönden kontrol etmek istiyordu. Son olarak Doğu Türkistan'ın iç işlerine karışmaya devam eden Sovyetler Birliği tehlikesi dikkat çekmekteydi. Bahsi geçen üç kuvvet de değişik nedenlerle Doğu Türkistan'ın kontrolünü elinde bulundurmak istiyordu.

Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin başında bulunan yönetici kadro, bahsi geçen engelleri aşabilmek noktasında yoğun bir çözüm arayışı içine girdiler. Bu sırada bölgenin sancılı dönemi içerisinde oldukça sıra dışı bir monarşi girişimi dikkat çekti. Söz konusu girişimin merkezinde Bertram William Sheldrake adında bir İngiliz yer alıyordu.

İNGİLİZ BİR MÜHTEDİ: BERTRAM WILLIAM (HALİD) SHELDRAKE (1888-1947)

Bertram William Sheldrake 1888 yılında zengin bir İngiliz turşu üreticisi ailesinde doğdu. Erken eğitimini tamamladıktan sonra tıp okudu ve doktor olmaya hak kazandı. Katolik olarak yetişmesine rağmen kişisel anlam ve hakikat arayışının bir sonucu olarak 1903'te İslâm dinini seçtiğinde sadece 15 yaşındaydı. İslâm dinine intisab ettiği zaman ismini Khalid (Halid) olarak değiştirdi ve Arapça öğrendi. Birinci Dünya Savaşı sırasında müttefiklerin yanında Almanya ve Avusturya-Macaristan merkez güçlerine karşı savaşıyor İngiliz ordusunda çavuş rütbesine kadar yükseldi. Ortaya çıkan benzeri görülmemiş yıkım ve kargaşa, muazzam insan kaybıyla birleştiğinde birçok Avrupalıyı hem savaş sırasında hem de sonrasında sorular sormaya ve vicdan muhasebesi yapmaya sevk etti. Bu durum Abdülaziz Peach, Charles (Salman) Schleich, Walter H. Williams ve Joseph Abdullah Davidson da dahil olmak üzere birçok kişinin müslüman olmasına neden oldu. Halid Sheldrake savaş çabalarına katılmış olmasına rağmen Avrupa'da ortaya çıkan ve kısa sürede dünyanın diğer bölgelerine yayılan çılgınlığa anlam vermek için mücadele etti. Savaş sırasında *“Protestanlık, dünyaya birleşik bir barış doktrini vaaz edemeyecek kadar kendi iç çekişmeleriyle meşgul”* ve *“Hıristiyanlığın itaati zorlama, insanları iyi ve masum yapma gücüne sahip olmasına rağmen, yüzyıllardır kiliseleri ve ücretli rahipleri var ve bugün sonuç ne? Korkunç! Kalp kırıcı! Avrupa mutlu, birlik ve barış içinde mi?”* şeklindeki ifadelerle gözlemlerini not etti (Khan, 2017, s. 395).

Pan-İslâmcılar Britanya İmparatorluğu'ndan nihai kopuş ve Müslüman ulusların tam bağımsızlığı için kampanya yapmak üzere siyasi gruplar halinde

örgütleniyorlardı. İngilizlerin bu çetin muhalifleri, uluslararası kamuoyunu harekete geçirmek ve Londra'da broşürler ve gazeteler yayınlamak noktasında faaliyet göstererek lobi ve kampanyalar yapmaya başladılar. İslâmî meselelere olan güçlü ilgileri, misyonerlerin İngilizlere bağlılığına karşı olmalarına rağmen Kâdiyânî/Ahmedî Hintli misyonerlerle ilişki kurmalarına izin verecekti. 1886 gibi erken bir tarihte Sir Abdullah al-Mamun Suhrawardy başkentte İslâm'ı yaymak için *Encümen-i İslâm*'ı kurmuştu (Geaves, 2018, s. 79).

Pek çok Batılı isimde görüldüğü üzere Sheldrake de İslâm dininin dünyanın sorunlarına çözüm olabileceği fikrindeydi. Tüm etnik kökenlerden hem Sünniler ve Şiiilerle hem de Lahori ve Kâdiyânîlerle özgürce ilişki kurmak gayesiyle Müslüman birliğine güçlü bir şekilde inandı. Ancak Sheldrake Müslümanların sık sık mezhepsel farklılıklara yaptığı vurguyu ve bazı önde gelen göçmen Müslümanların mühtedilere karşı küçümseyici tavrını rahatsız edici buldu (Bowen, 2015, s. 250). 1889'da İngiliz Adaları Şeyhülislâmı, Liverpool'lu bir avukat olan Şeyh Abdullah Quilliam Bey, *İngiliz İslâm Derneği*'ni kurdu. Quilliam ve cemaatinin 1908'de Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmeye zorlanmasının ardından Dernek askıya alındı.² Sheldrake ilk olarak Abdullah Quilliam, Parkinson ve Wright ile birlikte 1903'te Abdullah Suhrawardy tarafından Londra'da kurulan Pan-İslâm Cemiyeti'nin bir üyesi oldu. Suhrawardy, ümmetin gerilemesini durdurmak için geniş ölçüde Pan-İslâmcı hedefler peşinde koşarak bu İslâmî cemiyeti kurmuştu. Cemiyet 1907'de *İslâm Cemiyeti* olarak yeniden adlandırıldı ve 1916'da *Merkezi İslâm Cemiyeti* olarak tanındı. Sheldrake, 1912'de İslâm Cemiyeti'nin toplantılarına ilk kez katıldığında Başkan yardımcısıydı (Giham, 2017, s. 51).

Sheldrake Ahmad Browning ve Omar Flight'ın desteğiyle *Genç İngiltere İslâm Cemiyeti*'ni kurdu. Liverpool'da Henry William Quilliam tarafından kurulan Crescent'in Londra muhabiri olarak hizmet verdi. Bununla birlikte *Woking Muslim Mission (Woking Müslüman Misyonu)* ve onun sözcüsü *Muslim India ve Islamic Review*'in kuruluşundan sonra aktif bir üye oldu ve Hoca Kemaleddin'in editörlüğünde çok sayıda makaleye katkıda bulundu. Daha sonra Woking Müslüman Misyonu'nun üst düzey yönetimiyle arası bozuldu ve sonuç olarak, Omar Richardson ve Osman Watkins de dahil olmak üzere diğer birkaç İngiliz mühtedisinin yardımıyla *WIA-Western Islamic Association (Batı İslâm Derneği)*'ni kurdu ve onun yaşam boyu Başkanı oldu. 1928'de kaynak yetersizliğinden kapanana kadar *The Minaret* adlı kendi dergisinin de editörlüğünü yaptı. Dernek faaliyetlerinin çoğu Sheldrake ve destekçileri tarafından finanse edildi (Khan, 2017, s. 395; Sherif, 1994, s. 102).

Erken zamanda İslâm'a geçen biri olan Sheldrake, bu dönemde Britanya'da İslâm'ı kurumsallaştırmaya yönelik "*Pan-İslâmî hareketin birkaç öncüsünün*"

² Bkz. "A brief history of the ABM", the Association for British Muslims website, http://members.tripod.com/~british_muslims_assn/briefhistory.html (Erişim tarihi: 28.03.2023).

girişimlerine ışık tuttu (Ansari, 2018, s. 143). O zamanlar İngiltere’de nispeten aktif ve iyi bağlantıları olan bir Müslüman topluluğu bulunmaktaydı. Zengin bir geçmişe sahip bilgili bir adam olan Sheldrake, çeşitli İngiliz Müslüman forumları aracılığıyla yazıp konuşarak topluluğun önde gelen isimlerinden biri haline gelmeyi başardı. Zaman içerisinde çeşitli Müslüman kuruluşlarda liderlik ve destekleyici roller elde etti.

İslâm dinine geçen diğer İngilizler gibi Sheldrake’nin de üst sınıfların bir üyesi olduğu anlaşılmaktadır. Sheldrake, ırkçı nefreti kasten uyandırmaya çalışan herhangi bir örgütün kınanması gerektiği konusunda adil insanların hemfikir olacağından emindi (Lawless, 1994, s. 37). Argümanının temel dayanağı, bu sorunun İngiliz İmparatorluğu açısından görülmesi gerektiğiydi, çünkü bu ülkede Araplara yönelik sürekli saldırıların, İmparatorluğun kontrolü altındaki topraklarda yansımalarının olması kaçınılmazdı. Sheldrake, Britanya İmparatorluğu’nun dünyadaki en büyük İslâm gücü olduğuna ve Kral V. George’un Hıristiyanlardan çok Müslüman tebaası olduğuna dikkat çekiyordu. Ancak Sheldrake, İngiliz Hükümetini eleştirmemeye dikkat etti. Ülkede ciddi bir işsizlik olduğunu kabul etmesine karşın mevcut hükümetin bu sorunla mücadele etmek için elinden gelenin en iyisini yaptığını savunmuştu (Lawless, 1994, s. 37). Sheldrake ve arkadaşlarının aynı zamanda Müslümanları stratejilerinin etkinliği konusunda ikna etmeye çalışan hükümetin ücretli ajanları olduklarından şüpheleniliyordu. Sheldrake ve ekibi, temel amaçlarının hükümetin politikalarıyla çalışmadığını göstermek zorundaydı (Ansari, 2018, s. 125). Bir İngiliz mühtedi ve Woking camisinde imam yardımcısı olan David Cowan, Gilham’a Sheldrake’nin biraz şarlatan olarak görüldüğünü söylemişti. Çeşitli kişiler, Sheldrake’nin İngiliz gizli servisinin çıkarları için İslâm hakkında konuştuğunu düşünüyordu (Ryad, 2016, s. 83). Bazı nüfuzlu Müslüman vaizler, Müslüman cemaati ve İslâm dininin imajını koruma çabası olarak, çatışan iki tarafı sakinleştirmeye ve müzakere etmenin bir yolunu bulmaya çalıştılar. İkisi arasında ilişki kurmaya çalışan kişilerden biri de Halid Sheldrake olmuştu.

Avrupalı Sünni Müslüman Headley *el-Manar*’da nasıl önemli bir yer işgal etmişse, Sheldrake de *el-Fath* dergisinde Avrupa’da İslâm’a hizmet eden gayretli yeni bir Müslüman olarak tanımlandı. Liverpool Müslüman Enstitüsü’nde faal görevler üstlenmiş olan Sheldrake, Kâdiyânîleri “*ümmetin zengin dokusunun bir parçası*” olarak gördü. Halifelerinin 1924’te Londra’yı ziyaretinden sonra Kâdiyânîlerle kurduğu sıcak ilişkiler diğer Müslümanları rahatsız etmişti (Ryad, 2016, s. 69).

Ekvador’u Birleşik Krallık’ta fahri konsolos olarak temsil ettiği için Ekvador’dan fahri edebiyat doktorası ile ödüllendirilen Sheldrake, Sybil adında bir eş buldu ve o da İslâm dinine intisab ederek adını Ghazia olarak değiştirdi. Müslüman inancında yetiştirdikleri iki oğulları oldu. Sheldrake çok çalıştı ve kaynaklarını İngiltere’de camiler açmaya adadı. Daha önceleri Londra’daki Müslümanlar özel evlerde toplanıyorlardı. 1926’da Wandsworth’ta Londra’nın amaca yönelik inşa edilen ilk camisinin finansmanı ve yapımıyla ilgilendi. Daha

önce bağışladığı bir evin dönüştürülmüş bodrum katında Peckham Rye'da ve Doğu Dulwich'te "Doğu Pazarları" aracılığıyla para topladıktan sonra *Mescid-i Dulwich* olarak bilinen bir cami açtı (French, 2019). Sheldrake daha sonraları Londra'da Hristiyan inşaatçılar tarafından modern Avrupa mimari tarzında yapılması planlanan yeni bir cami inşa etmenin ve tasarlanmanın caiz olup olmadığı konusunda Kahire'deki el-Ezher'e fetva isteyen bir mektup gönderdi. Alimler o dönemde İngiltere'de Müslümanlar arasındaki mezhep ihtilaflarını bildikleri halde olumlu cevap verdiler (Ryad, 2016, s. 59).

Birleşik bir Müslüman Birliği tesis etmek için Ekim 1926'da Omar Wilkins, Reshid Sharp ve Sheldrake tarafından Londra'da bir konferans düzenlendi (Germain, 2008, s. 106). Sheldrake, İslâm'ın davası yolunda Liverpool'da İngiliz Müslümanlar Derneği'nin himayesinde göçmen Müslümanlarla buluşmaya devam etti (Gilham, 2015: 37).

Sheldrake'ye göre İslâm'ın ideali, insanlığı komşularına karşı sürekli bir silahlı şüphe durumunda tutan tabii olmayan renk, inanç ve kast engellerini yıkmak idi. O, İslâm'da tüm insanlığın hiçbir renk ve sınıf ayrımı olmaksızın kardeş olduğunu, Müslümanların namaz kılarken tam bir uyum ve eşitlik içinde omuz omuza bulunduğunu hatırlatıyordu (Islamic Review and Muslim India, 1914, s. 298). Sheldrake birkaç kez Londra misyonerleriyle birlikte derslere katıldı ve İslâmî bayramları kutladı. Londralı misyonerlerle çok fazla zaman geçirdiğine yönelik hakkındaki pek çok eleştiriye karşı şunları söyledi:

"Şu veya bu tarafın görüşlerini kabul ettim mi? Hayır! İslâm'ı kabul ettim ve düşünce okulları benim için çok az şey ifade ediyor. Hayran olduğum şey samimiyet! Küçük ayrıntılar hakkındaki görüşleri benimkinden farklı olduğu için bir adamı veya grubu reddetmeli miyim? Tekrar ediyorum, benim için bütün Müslümanlar kardeştir... Müslümanlar! Şu veya bu hakkında tartışmayı bırakın ve Allah'ın hizmetinde birleşin. Bölünme değil, birlik olma zamanıdır." (Geaves, 2018, s. 130-131).

Sheldrake İngiltere'de ölen Müslümanların cenaze masraflarını da karşılıyordu. 1928'de kendi finanse ettiği *Yoksul Müslümanların Cenaze Fonu*, Londra Hayvanat Bahçesi'nde uzun süredir fil terbiyecisi olan Sayed Ali'nin cenaze masraflarını karşıladı. Sheldrake, resmî bir makam olmamasına karşın "*Bütün İngiliz Müslümanlarının Şeyhi*" olarak anılıyordu ve haberlerde genellikle iri yapılı, koyu tenli ve geleneksel giysiler içinde kimliği belirsiz bir Müslümanın resmi gösterilerek tanımlanıyordu. Kendisi gerçekte zayıftı, keskin hatları vardı ve hiç de koyu tenli değildi. Yine de sık sık kırmızı fes takardı. Gazeteler ona ilişkin çeşitli iddialarda bulundu. Buna göre Sheldrake, Fransız ya da İrlanda kökenli bir asilzadeydi ve Müslüman olmak için eski unvanından vazgeçmişti. Çok eşli olabilmek için İslâm'ı seçtiği öne sürüldü. Londra'nın banliyölerinde yaşayan ve kendi isteğiyle İslâm'ı benimsemiş bir turşu imalatçısının oğlu olabileceği gazetelere akıl almaz geliyordu. Sheldrake, İslâm üzerine konuşmalar yapmak için İngiltere'yi gezdi. 1860'larda bir araya gelen ve 1919 ve 1920'de ırkla ilgili isyanlar nedeniyle

birçok yanlış anlama ve ırkçılığa maruz kalan South Shields ve Hull'daki Yemenli eski denizciler gibi küçük Müslüman toplulukları ziyaret etti. İslâm'ı kabulünün 25. yıldönümünü kutlamak için büyük bir partinin ardından 1928'de Hindistan'da bir konferans turu yaptı (French, 2019).

Sheldrake, İslâmî örgütlenme çabalarında Nizârî İsmâîlilerin başı olan Ağa Han'dan fon aldı. Daha sonra hem İngiltere içindeki hem de İngiltere dışındaki çeşitli İslâmî örgütlerden bağıllık kazanmaya başladı. 1929'a gelindiğinde *Yüksek Müslüman Konseyi* ile temas halindeydi ve geniş çapta dolaşan bir haberde Filistin yanlısı mesajı vurgulanıyordu (Bowen, 2015, s. 250). Masrafları ziyaret ettiği Müslüman topluluklar tarafından karşılanan Sheldrake, İslâm'ın uluslararası yönleri üzerine konferanslar verdiği bir dünya turundaydı. Daha geniş amacı, kendisini Müslüman dünyasıyla tanıştırmak ve para toplamaktı. Sheldrake, eşi Ghazia'yı ve iki oğlunu, o zamanlar hem Sheldrake ailesinin evi hem de Batı İslam Derneği'nin merkezi olan Gaynesford Road'da bırakmıştı. Benzer şekilde Khalid adını almış olan Conrad Simpson adında din değiştirmiş bir arkadaşı olan asistanıyla seyahat ediyordu (Everest-Phillips, 1990: 326).

Sheldrake, Batı İslam Derneği'nin esas olarak Avrupalı Müslüman mühtedilere yönelik olsa da 1930'larda dünya çapında yedi milyon üyesi olduğunu iddia etti. Sheldrake'ye göre, onun rehberliği ve koruması İslâm dünyasında aranıyordu. Daha önce Fas'a yaptığı bir gezide, dindaşlarının şikayetlerini yerel Fransız makamlarına ve Paris'teki Sömürgeler Bakanı'na sunmuştu (Everest-Phillips, 1990, s. 325). Sheldrake, zamanının çoğunu İncil'de yer alan yanlış olduğunu düşündüğü dersleri analiz ederek ve onları Kuran'ın öğretileriyle olumsuz bir şekilde karşılaştırarak geçiren bir isimdi. Diğer taraftan Kuran'ı Esperanto diline çevirme konusunda gayret gösteriyordu (The Pickle King of Islamistan, 2008). Kendisi daha önce İslâm'ın ve Esperanto hareketinin benzer enternasyonalist özlemleri ile İslâmî ve sosyalist ideallerin akrabalığı hakkında yazılar da yazmıştı (Edmonds, 2020, s. 19).

Kasım 1932'de Sheldrake, Avrupa'daki Müslüman sorunlarının incelenmesine adanmış bir Avrupa Müslüman Kongresi çağrısında bulunarak, İslâmî daveti teşvik etmek, İslâm'a karşı her türlü iddiayı çürütmek ve Avrupalı Müslümanların İslâmî birlik içindeki rolünü ilerletmek amacıyla Hindistan'ı ziyaret etti. Sheldrake, ana akım İslâm'a yakınlığını kanıtlamak için ihtida öyküsünü Arap okuyuculara anlattı. Sünni-Şii ittifakını desteklediği için Cuma namazını Sünni bir cami olan Bombay'daki Ulu Camii'nde kıldı ve daha sonra bir başka namaz için Şii camisine gitti. Sheldrake, savaşları ve sürgünü sırasında yanında Fransızca bir Kuran nüshası bulundurduğu söylenen Napolyon Bonapart'ın din değiştirdiği iddiası da dahil olmak üzere Avrupalı mühtedilerle gurur duyuyordu (Ryad, 2016, s. 70). Sheldrake ve başını çektiği grubun kökleri yerleşik Müslüman kültürünü temsil eden bir topluluğa dayanmamaktaydı. İslâmî inançlarında samimi olmalarına rağmen, söz konusu mühtediler kültürel olarak İngilizdiler ve bu nedenle faaliyet gösterdikleri

ortamda anlamlı bir kültürel İslâm biçimi geliştirme zorluğuyla karşı karşıya kalmışlardı (Shearmur, 2014, s. 168).

Sheldrake Amerika'da bir misyonerlik kampanyası başlatmayı düşündü. ABD'nin İslâm'ı benimsemesi için doğru zamanın gelmiş olabileceğini hissettiğini söyledi. Brezilya ve Guatemala'daki ihtida oranları onu cesaretlendirdi. 1930'da Singapur'da çıkan *Malaya Tribune* gazetesi, İngiltere'de inanç adına yürüttüğü propaganda çalışmalarını nedeniyle Sheldrake'nin adının hemen hemen tüm Müslüman ülkelerde bilindiğini yazdı (French, 2019).

TURŞU TÜCCARLIĞINDAN İSLÂMİSTAN KRALLIĞINA

1933 yılına gelindiğinde mühtedi Müslüman, Batı İslâm Derneği'nin Yaşam Boyu Başkanı, İslâmî Kültür Birliği Onursal Başkanı, Londra Pan-İslâm Derneği Onursal Başkanı, Batı İslâmî Hareketi'nin kurucusu, Ekvador'un Birleşik Krallık Fahri Konsolosu Halid Sheldrake, Doğu Türkistan tarihine geçecek olan bir dizi temasın merkezinde yer aldı (Millward, 2007, s. 178). Sheldrake Wagon Lits Hotel salonunda otururken arkadaşı Conrad Simpson tarafından, aynı otelde kalan Türkistanlı bir delegasyonun kendisini özel olarak görmek istediği bilgisi verildi. Sheldrake teklifi kabul etti ve odasına gitti. Odaya gelen Doğu Türkistanlı heyet diz çöktü ve Sheldrake'nin elini öptü. Heyet bir süre önce özgürleştirilmiş Doğu Türkistan'ın kendisini bağımsız bir devlet olarak ilan etmeye karar verdiğini açıkladı. Yeni kurulan devletin bir krala ihtiyacı vardı ve Sheldrake oybirliğiyle tahta seçilmişti. Delegeler daha sonra hükümdarları olarak ona ciddi bir sadakat yemini ettiler ve ondan yeni devlet için bir isim önermesini istediler. Sheldrake sıcak bir şekilde onaylanan "*İslâmistan*" ifadesini önerdi. Yeni devlet başkanı, iç savaşın serbest bıraktığı ve şimdi içine çekildiği terör ve uluslararası çekişmelerle yüzleşmek zorunda kalacaktı. Diğer taraftan suikast tehlikeleri konusunda uyarıldı. Sheldrake "*İslamistan Kralı Majesteleri Khalid*" (*His Majesty King Khalid of Islamestan*) olarak alkışlandı (Everest-Phillips, 1990, s. 326).

Doğu Türkistan heyeti Forest Hill'e vardığında Müslüman dünyası Sheldrake'nin o zamanlar Huntley ve Lord Walter Palmer'ın kızı olarak tanınan Gladys Milton Palmer'in din değiştirmesindeki rolüne aşınaydı. Avrupa, Amerika, Orta Doğu ve Asya'daki gazeteler Gladys'in ihtidasını haber yapmıştı. Çin'in bir ucundaki Doğu Türkistanlı Müslüman okuyucu, henüz küçük yaşta İslâm'ı seçen ve daha sonra inançları için pek çok mücadele veren bu İngilizden büyülenmişti (French, 2019).

O zamanlar Çin Türkistanı veya Sincan olarak anılan bölgenin tamamı 1930'larda boy isyanlarına ve savaş beylerinin ayaklanmalarına maruz kalmıştı. Bölgedeki çeşitli boyların reisleri nihayetinde ancak bir müslümanın bölgeye birliği getirebileceği sonucuna vardı. Kaşgar'da Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin başkanlığını üstlenen Hoca Niyaz Hacı ve hükümet üyelerinin temsilcileri derhal kamuoyu oluşturmak ve yeni kurulan devlete destek sağlanmasını temin etmek için kilit kişilere ve uluslara gönderildiler. Ancak hiç kimse yeni kurulan devleti resmi

olarak tanıma noktasında adım atmadı. Nankin'deki milliyetçi Çin hükümeti yaşanan gelişmelerin inanılmaz olduğunu düşündü. Sovyetler dindar Müslümanlarla iş yapmayı reddetti. Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah ise Çinlileri kızdırmaktan çekiniyordu. Böylesi bir kaosun ortasında Hotenli mollalar, Londralı bir turşucunun oğluna yaklaşılarak ondan İslâmistan'ın Kralı olmasını istemişlerdi. Sheldrake Hoten'i daha evvel hiç ziyaret etmemesine ve Doğu Türkistan'ın yoksul koşullarını çok az takdir etmesine rağmen İslâmistan Kralı olma şansını geri çevirmemişti. Doğu Türkistan'ın İngiltere'nin ana yayılım alanlarından biri olduğu göz önüne alındığında yaşanan sürecin İngiliz faaliyetlerinin bir uzantısı olup olmadığı sorusu akla gelebilmektedir.

Sheldrake neden bu göreve kendisinin seçildiği hususuna net bir cevap vermemiştir. Doğu Türkistan delegasyonunun sadece onu ziyaret etmeyi mi, yoksa merkezi hükümetle müzakere etmeyi mi amaçladıkları meselesi zihinleri meşgul eden bir soruydu. Bir diğer ihtimal olarak Çin hükümetine yönelik hedeflerinde başarısız olan delegeler, tesadüfen davalarına maddi fayda ve uluslararası dikkat çekecek ideal adayı keşfettiklerini mi düşünmüşlerdi? Bir önemli ihtimal olarak Türkistanlı heyet, egzotik İngiliz Müslüman vasıtasıyla güney sınırındaki İngiliz imparatorluğundan hayati role sahip olacak askeri ve mali desteği garanti edeceğini varsaymış olabilir.

Sheldrake Doğu Türkistan delegasyonunun kendisini seçerek temasa geçmesinin başka bir olası nedenini ima etti. Bangkok İngiliz Konsoloslukları'ndaki bir konuşmasında daha Londra'dayken Çinli Müslüman generallerle yazışmalarda bulunduğunu öne sürüyordu. Doğu Türkistan mücadelesinin liderliği parçalanmış olduğundan, delegasyonun bileşimi, geçmişi ve yetkisi belirsizliğini koruyordu. Çeşitli isyancı liderler, Hindistan'dan siyasi destek ve silah almak için Kaşgar'daki İngiliz Konsolosluklarıyla temasa geçse de tüm talepler reddedildi. Temel erzak karşılığında oraya bir İngiliz Kralının yerleştirilmesine dair hiçbir öneride bulunulmamıştı (Everest-Phillips, 1990, s. 327).

Sheldrake Doğu Türkistan heyetinin çağrısıyla kral ünvanını almak için yola koyuldu. Doğu Türkistan'a varmadan evvel Güneydoğu Asya'daki müslüman milletleri dolaştı. Filipinler, Brunei, Malezya ve Singapur gibi yerlerdeki topluluklara bir dizi ziyaret gerçekleştirdi (Özkan, 2020). Sheldrake 1933'te Conrad Simpson ile Uzak Doğu'yu ziyaret etti ve birlikte basında büyük ilgi gördüler. Örneğin İngilizce yayınlanan Singapur gazetesi *The Straits Times* (26 Haziran 1933), "niyeti Asya'daki Müslümanları Avrupa'daki kardeşleri ile buluşturmak olan milyonlarca Müslümanın başı" görülen Sheldrake'den etkilenmişti. Diğer bazı Müslüman yayınlar, Sheldrake'nin bir Müslüman olarak samimiyetinden şüphe duymuştu. Lucknow'daki Şii eğitim merkezi *Medresetü'l-Vaizîn*'in aylık bir incelemesi olan *Muslim Review*, Sheldrake'yi Woking camii halkının aksine, "yalnızca Batı'daki misyonerlik faaliyetleri yoluyla zenginlik elde etmek için din vasıtasıyla ticaret yapmakla" suçladı. Takiyüddin el-Hilalî sert bir yanıtla Sheldrake'nin samimiyetini, onun önde gelen üst sınıf Avrupalıları ve Amerikalıları

gerçek İslâm'a dönüştürme çabalarını savundu. El-Hilâlî'ye göre Müslüman dünyası, Sheldrake'nin İslâm yolunda İngiltere'deki fakir Müslüman kardeşleri için yaptığı çalışmaları çok takdir etmişti. El-Fath, Sheldrake'nin Uzak Doğu ve Güneydoğu Asya'da Müslüman misyoner faaliyetleri yürüttüğüne vurgu yaparak onun "*çağın en büyük Müslüman rehberi*" olduğunu ilan etti (Ryad, 2016, s. 71-72).

İslâmistan tahtına yükselen Sheldrake kısa süre sonra hikayesinin Uzak Doğu basımında yer almasını sağladı. Sheldrake ve Conrad Simpson, 8 Eylül 1933'te Tientsin'den gemiyle Japonya'nın Kobe limanına geldiler. *Japan Times* ve *Mail* tarafından 10 Eylül'de Kobe'de iki yüzden fazla yerel Müslüman tarafından verilen bir resepsiyonla karşılandıkları bildirildi. Sheldrake, Japonya'da inşa edilmesi planlanan ilk caminin bulunduğu yerin üzerinde gösterildi. Kendisi, gazeteye Japonya'da İslâm inancı üzerine konferanslar vermeyi planladığını söyledi (Everest-Phillips, 1990, s. 327).

1933'te Sheldrake ilk olarak Filipinler ve Borneo'daki Müslüman toplulukları ziyaret ederek doğuya yönelmişti. Her durakta İslâm'ın Güzellikleri konulu konferanslar vererek *Sarawak Gazetesi*'ne göre geniş ve hevesli Malay dinleyicileri kendine çekti. Sheldrake, Sarawak'taki Kuching'den Singapur'a ve ardından Hong Kong'a gitti. 3 Ekim 1933'te *South China Morning Post* şöyle yazdı: "*Dün gemiyle gelenler arasında Batı'nın Müslüman lideri Dr. Khalid Sheldrake de vardı.*" Şehirdeyken, biri Lane Crawford restoranında olmak üzere bir dizi konferans verdi. Gazete, 30 Mart 1934'te "*Sinkiang Kralı*" başlığı altında şunları yazmıştı: "*Dr. Sheldrake birkaç ay önce Hong Kong'dayken, South China Morning Post muhabirine Sinkiang krallığının teklif edildiğini söyledi, haber belli çevrelere ulaşırsa kesinlikle hayatına kastedileceği gerekçesiyle muhabire en katı gizlilik sözü verdi.*" Sheldrake, Hong Kong'dan ayrılarak Şangay'a ve ardından Pekin'e yöneldi. Mayıs 1934'te Pekin'in ana tren istasyonunun yakınındaki Grand Hotel des Wagons-Lits'e yerleşti. Kaşgar'dan bir heyet, otelde Sheldrake ile görüştü (French, 2019). Bundan başka Sheldrake, Filistin davasının savunucusu olduğunu iddia etti ve Filistin'e para gönderdi. İngiltere'deki muhtaç Müslüman denizciler ve ailelerinin davasını destekledi. Doğu'ya yaptığı geziden sonra, kendisini Pan-İslâm çabalarının savunucusu olarak sunmaya hevesliydi (Ryad, 2016, s. 71-72).

Sheldrake'nin dünya turu kapsamında Hindistan, Afganistan, İran, Arabistan, Mısır, Türkiye, Balkanlar ve Doğu Avrupa'yı ziyaret etmeyi planladığı bildirildi. Kendisinin Mekke'deki Kral İbn Suud'dan, Türkiye'deki Kemal Atatürk'ten ve Trablus'taki Müslümanların durumunu yükseltmek istediğini söylediği Mussolini dahil olmak üzere birçok kişiden davet aldığı belirtiliyordu. Sheldrake ayrıca yakın zamanda *Dünya İslâm Derneği*'nin koruyucusu olan Ağa Han'dan kendisinin İngiltere'ye ne zaman döndüğünü soran bir telgraf aldığını iddia etti. Maulai mezhebinin bazı taraftarları bulunduğu için Doğu Türkistan ile yakından ilgilenen Ağa Han, uluslararası durumdan endişe duyduğunu ve Sheldrake'nin tavsiyesini istediğini belirtiyordu (Everest-Phillips, 1990, s. 329).

New York Times, Shelldrake'nin kraliyet niyetini ilk kez 13 Mart 1934'te bildirdi (The New York Times, 13 Mart 1934). *Washington Post*, 10 Haziran 1934'te bir İngiliz'in "yarı vahşi Müslüman kabile üyesi diyarını" yönetme başarısının mizahi bir şekilde olası olmayan şansı hakkında yorum yapmakta geri durmadı (Washington Post, 10 Haziran 1934). *Los Angeles Times*, 5 Ağustos 1934'te Shelldrake'den, "kendini İslâmistan'ın hükümdarı ilan eden İngiliz bir maceracı, Sincan veya İslâmi adıyla Çin Türkistanı'nın uçsuz bucaksız çöllerinde 7.000.000 üyesi olduğunu iddia eden İslâmi bir derneğin başkanı" olarak söz ediyordu. Haberde belirtildiğine göre Shelldrake'nin geçen baharda efsanevi İslâmistan tahtını ancak eyalet reislerinin acil talebi üzerine kabul ettiği bildiriliyordu (Los Angeles Times, 5 Ağustos 1934). Shelldrake hakkında bunlardan başka pek çok gazetede haberler çıkmıştı.³

Shelldrake kadar Doğu Türkistan'da yaşanan gelişmeler de basının ilgisini çekiyordu. Doğu Türkistan'daki olaylara Sovyet tepkisi, Kızıl Ordu'nun resmi gazetesi *Krasnaya Zvezda*'da yayımlandı. Gazete bir süredir İngilizlerin Çin Türkistan'ını hedef alan entrikalarına karşı uyarıda bulunuyordu. Nisan 1934'ün başlarında İngiliz Konsolosluğunun, İngiliz emperyalist planlarına karşı yerel muhalefet tarafından saldırıya uğradığı iddia edildi. *Pravda* da dahil olmak üzere diğer Sovyet gazeteleri, İngilizlerin Çin Türkistan'ını boyunduruk altına alma çabalarının, Orta Asya'da "anti-Sovyet entrikalar" başlatmak için ortak bir üs yaratma amaçlı gizli bir İngiliz-Japon paktının parçası olduğunu açıklayarak bu yorumu detaylandırdılar. *İzvestiya* şimdi bu iddialara Shelldrake temasını da ekledi. Nisan sonunda çıkan bir yazı ağır bir mizahla, "Binbir Gece Masalları" parodisini işleyerek yazılmıştı. Shelldrake, Kaşgar ve Güney Sincan'ın kontrolünü ele geçirmek için İngiliz emperyalist emellerine yardım eden bir İngiliz maceracı olarak tasvir edildi. Uçak şeklindeki bir "sihirli halı", Shelldrake ve Simpson'ı Hindistan'dan Pekin'e taşımıştı. Bu büyüü gerçekleştiren cin, Doğu Türkistan'ı Büyük Britanya ile Japonya arasında bölmek için entrika çeviren İngiliz askerî istihbaratıydı. Shelldrake'nin liderliği altında bir kukla devlet yaratılıyordu. Bu düşünceye eşlik eden kaba bir karikatür, üniformalı gizli bir askerî istihbarat görevlisinin uçan halı gibi hareket ettiğini ve "İslâmistan'ın 1. Kralı Halid Shelldrake"yi havada taşıdığını gösteriyordu (Everest-Phillips, 1990, s. 331-332).

Whitehaven Milletvekili William Nunn, Dışişleri Bakanlığı'na Beyaz Rus mülteci bir seçmen tarafından yazılmış bir muhtıra gönderdi. Bolşeviklerin Orta Asya'daki olayların propaganda versiyonunu ısrarla yaydıkları konusunda uyarıda bulundu. Moskova, Majestelerinin Hükümeti'nin onayıyla Shelldrake'nin "İslamistan olarak bilinen bağımsız Doğu Türkistan'ın Padişahu" olacağını iddia ediyordu. Bununla birlikte Sovyet propagandası bir sis perdesiydi. Sovyet askeri müdahalesi bu zamana kadar hızlı ve etkili bir şekilde isyanı bastırıyordu. Artık

³ Shelldrake hakkında çıkan diğer gazete haberleri için bkz. Papers Past.

https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers?items_per_page=10&snippet=true&query=Khalid+shelldrake (Erişim tarihi: 28.03.2023)

Doğu Türkistan'da General Şeng Şisey komutasındaki Moskova yanlısı eyalet hükümeti kontrolü hızla yeniden ele alıyordu. Buna bağlı olarak Sheldrake'ye olan ilgi azalmaya başlamıştı (Everest-Phillips, 1990, s. 331-332).

Haziran 1934'te gazeteler, İslâmistan'ın bir engelle karşılaştığını bildiriyordu. Söylentiler, Sheldrake'nin sadece Doğu Türkistan'ın önemsiz olmayan tüm yeşim yataklarını çalmak için kral olacağı, onun bir İngiliz casusu olduğu ve Kaşgar'da tahta geçerse İslâmistan'ın İngiliz kontrolündeki bir krallık haline geleceği noktasında toplandı. Çinliler doğal olarak Londra'ya şikâyetle bulundular. Londra bir İngiliz vatandaşının Çin topraklarında herhangi bir bağımsız rejim biçimini yönetme girişimine müsamaha göstermeyeceğine dair güvence verdi. Bölgede kendi nüfuzunu genişletmek isteyen Japonya, Sheldrake'nin taç giyme törenine itiraz ederken, Afganistan'daki Müslüman kardeşleri Çin'in baskısı altında Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ne verdikleri desteği geri çekti (French, 2019).

Sheldrake'nin, kralı olarak ilan edildiği Doğu Türkistan'a ulaştığı 1934 yılında vaziyet bir hayli karışmıştı. Kaşgar'daki sallantıda olan koalisyon bu süreçte dağılmaya başladı, hizipler bölündü ve Doğu Türkistan'da çatışma çıktı. İki Çinli savaş beyi, Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ne hâlâ bağlı olan kuvvetlerin yanı sıra birbirleriyle de savaştı. Bu karışıklığa ilaveten İslâmistan rüyasını bitiren temel nokta Sovyetler Birliği'nin düşmanlığıydı. Doğu Türkistan, Moğolistan sınırında olduğu gibi Sovyet bölgesi ile Britanya Hindistan arasındaki tampon bölgenin bir parçasıydı. Çarlık Rusya'sının yerini alan Sovyetler, Hindistan sınırında İngiltere ile nüfuz için yarışırken, Sovyet-Moğol sınırında yayılmacı bir Japonya'dan endişe duyarak "*Büyük Oyun*"u sürdürdü. Rus *Izvestia* gazetesi, Sheldrake'nin taç giyme töreninin Japonya'nın yakın zamanda Mançurya'yı ilhak etmesine benzer bir tarzda, İngiltere'nin Doğu Türkistan'ı ilhak etmesinin habercisi olabileceğini ima etti. Sovyet Orta Asya'sını çevreleyen geniş toprak şeridini etkili bir şekilde kontrol eden ve İngiliz tebaasının rehberliğinde Rusya'nın Müslüman nüfusunu etkileyen, kendi kendini Müslüman teokrasi ilan eden İslâmistan, Moskova için düşünülemez bir tehlikeydi (French, 2019).

Uzun kara yolculuğu sırasında gazetelere erişimden mahrum kalan Sheldrake, ağustos ayı başlarında Doğu Türkistan'a yaklaştığında Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin çökmekte olduğunu ve son sadık birliklerinin Sovyet destekli kuvvetlere teslim olduğunu gördü. Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni oluşturan hizipler koalisyonunun şiddete dönüştüğü ve savaş beyi Şeng Şisey'in önderliğindeki Sovyet destekli güçlerin bölgede kontrolü yeniden sağladığı anlaşıldı. Bazı iddialara göre Sheldrake, General Ma Zhongying tehlikesi üzerine geri adım atmıştı (The Pickle King of Islamistan, 2008). Böylece Doğu Türkistan rüyası bitmiş ve Sheldrake'nin yeni eyaleti yönetme beklentisi de ortadan kalkmıştı. Kral Halid Sheldrake ve Kraliçe eşi hızla yön değiştirdiler ve İslâmistan'ın devrik liderlerinden bazılarıyla birlikte Hindistan'ın Haydarabad şehrine gittiler. Britanya Raj'ına güvenli bir şekilde girdikten sonra Sheldrake, Hindistan'a taşınmasını *The Irish Times*'a şöyle açıkladı: "*Herhangi bir siyasi oyunun piyonu veya herhangi bir siyasi*

gücün adayı olmaya hazır değilim. Şu an için 'devamsız kral' (absentee king)⁴ olmayı tercih ediyorum. Krallığıma fiilen ilerlemeden önce olayları bekliyorum." (French, 2019).

Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği'nden 4 Ağustos 1934 tarihinde Hariciye Vekâletine gönderilen Mehmet Münir Ertegün imzalı yazıda Dr. Halid Sheldrake'nin maiyetinin teslim olması üzerine Hindistan'a doğru firar ettiği haberi veriliyordu. Washington Herald gazetesinin Şangay'dan aldığı bir habere dayanan yazıda Sheldrake, "*Bir İngiliz turşu fabrikatörünün oğlu olup kendisine İslâmistan Kralı unvanını vererek Çin Türkistan'ında Hoten şehrindeki ihtilalci Müslümanların başına geçen ve yedi milyon âzâsı bulunduğu mervî bir İslâm Cemiyetinin reisi*" olarak tanımlanmıştır (TDA/571/35962-141907-37, 04.08.1934). Hariciye Vekâleti, Washington Büyükelçiliği'nden gönderilen malumatı Dahiliye Vekâleti ve Büyük Erkân-ı Harbiye Reisliğine de iletmiştir (TDA/571/35962-141907-38, 27.08.1934).

Washington Büyükelçiliği'nden alınan tahriratın aslı hakkında Kabil Büyükelçiliğinden cevabî bir malumat istenmiştir (TDA/571/35962-141907-36, 29.08.1934). 10 Ekim 1934 tarihinde Kabil Büyükelçisi Memduh Şevket Esendal imzalı cevabî yazıda söz konusu hususlara açıklık getirilmiştir:

"Hint gazetelerinde Çin'de Müslüman olduğuna ve Şarkî Türkistan'da çıkan İslâmistan Hükümeti Krallığına davet olunduğuna dair birkaç kere beyanatta bulunan ve o sıralarda Kalküta'da bulunduğu anlaşılan bu Halit Şeldrih, bize gelen haberlere göre Şarkî Türkistan'a hiç geçmemiştir ve Türkistan'da İslâmistan adı ile bir hükümet ilan edilmiş değildir. Doğru olup olmadığını tahkik edemediğimiz bir habere göre Halit Şeldrih Hindistan'dan Çin'e gitmiştir. Üç dört aydan beridir de buralarda bu adamdan bahis edildiği yoktur. Türkistan'da çıkan ihtilal üzerine Hindistan'a gelmiş ve İngilizler nezdinde kendine iş aramış ve ahvalin müsaadesizliği dolayısıyla faaliyeti birkaç beyanata münhasır kalmış bir serseridir. Yeniden bu taraflarda görünürse malumat arz ederim efendim." (TDA/571/35962-141907-35, 10.10.1934). Sheldrake'nin faaliyetlerinin aslı hakkında Kabil Büyükelçiliği'nden istenilen malumata alınan cevabî tahriratın bir sureti malumat husulü için Dahiliye Vekâleti ve Büyük Erkân-ı Harbiye Reisliğine de takdim kılınmıştır (TDA/571/35962-141907-34, 17.11.1934).

Görüldüğü üzere bağımsız Doğu Türkistan Devleti fikri, kısa süre sonra bir yerel savaş beyinin gücü altına girdiği 1930'ların Doğu Türkistan'daki siyasi mayalanmada uzun süre dayanamadı. Ancak bu durum, Müslüman kardeşleri tarafından gerçek zaferin yeryüzündeki mevkilerde değil, cennette beklendiği konusunda uyarılmış olan Sheldrake'yi sayısız konuşmada kendisini "*İslamistan Kralı Majesteleri Halid*" olarak ilan etmekten alıkoymadı (Clements, 2013, s. 114).

Neticede Sheldrake ve eşi Ghazia, İngiltere'deki Forest Hill'de bulunan evlerine geri döndüler. Moskova gibi Çin de onların gidişini görmekten

⁴ Vazifesi başında bulunmayan anlamında kullanılmıştır.

memnundu. Bu durum Whitehall'daki Dışişleri Bakanlığı için olası bir diplomatik krizi önledi. Fakat Doğu Türkistan, savaş beylerinin çekişmelerine sahne olmaya devam etti. Sheldrake İngiltere'ye döndüğünde Türkistan meseleleri hakkında konferanslar verdi. Ülkesinde yeni camiler açma ve Müslüman hayır kurumları için para toplama faaliyetlerine geri döndü. 1938'de Mısır ve Libya'yı, 1939'da Avusturya, İtalya ve İsviçre'yi ziyaret etmesine rağmen kamuoyunun ilgisini çekemedi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Ankara'da *British Council* için çalıştı ve Türkiye'de bir iş temsilcisi oldu (French, 2019; Everest-Phillips, 1990, s. 333-334). Mart 1943'te Doğu Türkistan'a bir kralın atanmasının zorlukları çözeceğine inanan bir vekilin Sheldrake'den tacı kabul etmesini istediği duyuruldu (Bridges, 1945, s. 44).

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda dünya değişmişti ve Sheldrake'nin öyküsü, hüsrana uğramış macerasını eski zamanlardan bir anekdot kategorisine mahkûm eden sömürgecilikten kurtulma süreçlerinin başlamasıyla daha da değişecekti. Teknik olarak hâlâ var olmayan bir devletin sürgündeki kralıydı. Sheldrake 1944'ün başlarında İngiltere'ye dönüşünden üç yıl sonra, Ocak 1947'de Kuzey Londra'nın bir banliyösünde 59 yaşında bilinmezlik içinde öldü (Everest-Phillips, 1990, s. 333-334). İngiliz İslâmî'nin biçimlendirici oluşumundaki rolüne rağmen ölümü İngiliz ve ana akım Müslüman basınında görmezden gelindi (Ryad, 2016, s. 82). Basında ölüm ilanı dahi yayınlanmayan Halid Sheldrake'yi herkes unutmuş görünüyordu.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

William Sheldrake İslâm'ı keşfedip ihtida ettiğinde adını Halid olarak değiştirmiştir. Onu böyle aşkın bir adım atmada neyin tam olarak etkili olduğunu bilinmemektedir. Sheldrake, mezhep ayrımlarını fazla ciddiye almaktansa Britanya'daki İslâmî birlik ile daha çok ilgileniyordu. Onun da içinde bulunduğu dindar Sünni Müslümanlar, dinin merkezinde yer aldığını bildikleri İslâmî uygulamalar pahasına olmamakla birlikte İngiliz yaşamına uyarlanabilir bir İslâm aramışlardı. Sheldrake mezhep gözetmeksizin tüm Müslümanların birlik olmaları görüşünde kararlıydı. Onun İslâm'ı birleştirme mücadelesindeki karizması, kendisi gibi bazı insanları cezbetmeye başlamıştı. Sheldrake zaman içerisinde uluslararası Müslüman toplumunun hayır işlerinin destekçisi, İslâm dünyasını popülerleştirmeye ve gizemini çözmeye açık bir ilgi duyan kamu konuşmacısı, inanç konularında yorulmak bilmeyen bir hatip, dergi ve makalelerin üretken bir yazarı haline gelmişti.

Sheldrake'nin İslâm dünyasındaki nâmı yayılırken diğer taraftan Doğu Türkistan coğrafyasındaki gelişmeler de dikkat çekiyordu. Doğu Türkistan giderek küresel olaylar ve eğilimlerle bağlantılı hale geliyordu. Modern iletişimin yaygınlaşması, Doğu Türkistan'ı doğudaki ve özellikle de batıdaki siyasi, ticari ve kültürel merkezlere yaklaştırdı; milliyetçilik, modernleşme ve sosyalizm gibi yeni ideolojiler, bölgedeki hem Türk hem de Çinli seçkinlerin üyelerine ilham verdi. Aynı

zamanda büyük devletler arasındaki rekabet, bölgenin siyasi statüsü için yeni modellerin ortaya çıktığı değişen bir siyasi ve ekonomik bağlam yarattı.

1930'ların başlarında Doğu Türkistan'ın çoğunluğu Müslüman olan nüfusu arasındaki bir dizi isyan, Çin Cumhuriyeti'ne bağlılık sözü vermiş olan yerel valiyi bölgenin kontrolünden mahrum etti. Birinci Doğu Türkistan Cumhuriyeti ve Hoten Emirliği dahil olmak üzere birkaç kısa ömürlü İslâm devleti kuruldu. Doğu Türkistan Cumhuriyeti uluslararası tanınma arayışındaydı ancak bölgede etkili olan Çin, Afganistan, Japonya, Sovyetler Birliği ve Birleşik Krallık buna karşı çıktı. Çeşitli boylardan oluşan Doğu Türkistan Müslüman toplumunun birleşmesi, Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti olarak bilinen bir devletin kurulmasıyla gayri resmi olarak ilan edildi. Bununla birlikte bağımsızlığını muhafaza etmek isteyen ve resmi olarak tanınmak için çeşitli ülkelere temsilciler gönderen bir hükümetin kurulmasına Çin ve Sovyetler Birliği'nin sessiz kalmayacağı anlaşılmıştı.

Doğu Türkistan hükümetinin çabalarına karşın hiçbir güç Sovyetler Birliği veya Çin ile böylesine mütevazı bir nedenle karşı karşıya gelmek istemiyordu. Ancak bu diplomatik delegasyonlardan biri Londra'ya gelerek Sheldrake'nin başkanlığında bulunduğu yerel İslâm topluluğuyla temas kurdu. Sheldrake bir Pan-İslâmcı olarak, Çin'in kuzeybatısında bulunan Doğu Türkistan'ın "*İslamistan Kralı*" olmaya davet edildi. Sheldrake, Doğu Türkistan'ın yeni seçilmiş Kralı olduğunu iddia ederek uluslararası dikkatleri üzerine çekti. Söz konusu haber Britanya'da ilk kez ortaya çıktığında, teklifin arka planı ve önerilen Orta Asya krallığının coğrafyası, neredeyse yeni kral kadar belirsizdi. Doğu Türkistan daha sonra uluslararası gerilimlerin ve entrikaların hâkim olduğu kanlı bir iç savaşa sürüklendi. Müslüman temsilcilerin otelde şans eseri bir toplantıyla tahtı teklif etmeleri, Güney Londralı bir turşu imalatçısının oğlunu bir süper güç krizinin ortasına atmıştı. Yeni hükümdarın doğru unvanından tam olarak emin olamayan İngiliz basını, yararlı bir şekilde bazı önerilerde bulundu: "*Tataristan'ın Turşu Kralı*", "*İngiliz Kaşgar Emiri*", "*Dünyanın Çatisının Efendisi*".

Sheldrake'nin hayatına dair pek çok noktada çeşitli iddialar bulunmaktadır. Sheldrake'nin hikayesinin sahte bir kurgu ya da bu tür kaynaklardan ilham alan Müslüman davası için bir tanıtım gösterisi olup olmadığı konusunda nihai karar noktasında tüm kanıtlar eksiktir. Yalnızca yeni krala dair gazete haberlerinde kaydedilen ve resmi yazışmalarda vurgulanan bazı bilgiler bulunmaktadır.

Monarşi denemesinin baş aktörü Halid Sheldrake, Doğu Türkistan tahtına henüz oturmadan bölge oldukça karışmış durumdaydı. Ne Çinli savaş beyleri ne de Türk bağımsızlık savaşçıları dış etkilerden, özellikle de Sovyetler Birliği'nden kaçamadılar. Bölgenin siyasi kaderi, nihayetinde yerel sakinlerin istek ve çabalarından çok Çin-Sovyet ilişkilerindeki iniş çıkışlara yöneldi. Bölgede kontrolün kaybedilmesi sonucu Sheldrake önce Hindistan'a oradan da Londra'ya döndü. İslâm krallığının kralı olma şansının ortadan kalktığını fark ederek İslâmî konularda vaaz verme çabalarını sürdürdü. Londra'da hatırlanmaya devam eden bir vaaz mirası ve

taç giyme törenini deneyimleyemeyen bir kralın hikayesi 1947'deki ölümüyle son buldu.

Yazar Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma tek yazarlı olup, yazar katkısı %100'dür ve herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

The National Archives (TNA)

FO 371/2480.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

TDA/571/35962-141907-34, 17.11.1934.

TDA/571/35962-141907-35, 10.10.1934.

TDA/571/35962-141907-36, 29.08.1934.

TDA/571/35962-141907-37, 04.08.1934.

TDA/571/35962-141907-38, 27.08.1934.

Gazete ve Dergiler

The Advocate (Tasmania), 12 Nisan 1934.

Timaru Herald, 16 Nisan 1934.

Islamic Review and Muslim India, vol II, No. 6, Temmuz 1914.

The New York Times, 13 Mart 1934.

Washington Post, 10 Haziran 1934.

Los Angeles Times, 5 Ağustos 1934.

Online Kaynaklar

A brief history of the ABM, the Association for British Muslims website, http://members.tripod.com/~british_muslims_assn/briefhistory.html, (Erişim Tarihi: 28.03.2023).

The Pickle King of Islamistan (2008)

<http://china.otspecial.org/archives/2008/02/index.html> (Erişim Tarihi: 28.03.2023).

Papers Past.

https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers?items_per_page=10&snippet=true&q=Khalid+sheldrake (Erişim Tarihi: 28.03.2023)

French, P. (2019). *The last king of Xinjiang: how Bertram Sheldrake went from condiment heir to Muslim monarch.*

<https://www.scmp.com/magazines/post-magazine/long-reads/article/2188216/last-king-xinjiang-how-bertram-sheldrake-went> (Erişim Tarihi: 25.03.2023)

Özkan, S. (2020). *Sincan'da İslamistan ve Bir Hayali Halife: Bertram W. Sheldrake*, Güncel Tarih.

<http://www.gunceltarih.org/2020/01/sincanda-islamistan-ve-bir-hayali.html> (Erişim Tarihi: 03.04.2023)

Araştırma ve İnceleme Eserler

Ansari, H. (2018). *The Infidel Within: Muslims in Britain since 1800*. New York: Oxford University Press.

Bowen, P. D. (2015). *A History of Conversion to Islam in the United States*. Volume 1: White American Muslims before 1975, Leiden & Boston: Brill.

Bridges, F. (1945). Dynamite in Sinkiang. *Current History*, 9 (47), 40-45.

Buğra, M. E. (1952). *Doğu Türkistan: Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*. İstanbul: Güven Basımevi.

Clements, J. (2013). *An Armchair Travellers History of The Silk Road*. London: The Armchair Traveller at the BookHaus.

Edmonds, D. (2020). Shapurji Saklatvala, the Workers' Welfare League of India, and transnational anti-colonial labour organising in the inter-war period. *Twentieth Century Communism*, 18 (18), 14-38.

Everest-Phillips, M. (1990). The suburban king of Tartary. *Asian Affairs*, 21 (3), 324-335.

Geaves, R. (2018). *Islam and Britain: Muslim Mission in an Age of Empire*. London: Bloomsbury Academic.

Germain, E. (2008). The First Muslim Missions on a European Scale: Ahmadi-Lahori networks in the Inter-War Period. Nathalie Clayer, Eric Germain (Ed.), *Islam in Inter-War Europe* içinde (ss. 89-128). New York: Columbia University Press.

Gilham, J. (2015). Upholding the Banner of Islam: British Converts to Islam and the Liverpool Muslim Institute, c.1887-1908. *Immigrants & Minorities*, 33 (1), 23-44.

Gilham, J. (2017). Marmaduke Pickthall and the British Muslim Convert Community. Geoffrey P. Nash (Ed.), *Marmaduke Pickthall: Islam and the Modern World* içinde (ss. 48-71). Leiden & Boston: Brill.

Ke, W. (2018). *The East Turkestan Independence Movement: 1930s-1940s*. Hong Kong: The Chinese University Press.

Khan, M. M. (2017). *Great Muslims of the West: Makers of Western Islam*. Markfield, Leicestershire: Kube Publishing Ltd.

Lawless, R. I. (1994). Religion and politics among Arab seafarers in Britain in the early twentieth century. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 5 (1), 35-56.

Millward, J. A. (2007). *Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang*. New York: Columbia University Press.

Ryad, U. (2016). Salafiyya, Ahmadiyya, and European Converts to Islam in the Interwar Period. Bekim Agai, Umar Ryad, Mehdi Sajid (Ed.), *Muslims in Interwar Europe: A Transcultural Historical Perspective* içinde (ss. 47-87). Leiden & Boston: Brill.

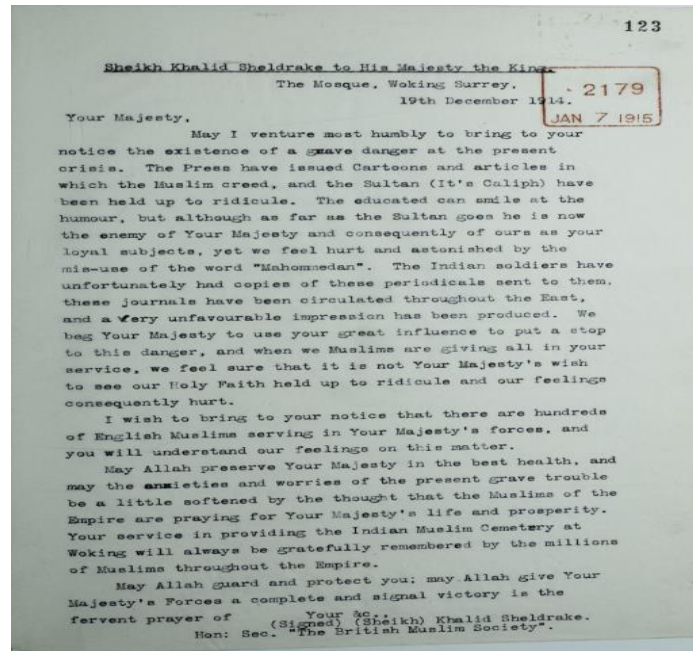
Saray, M. (2015). *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*. İstanbul: Aygan Yayıncılık.

Shearmur, J. (2014) The Woking Mosque Muslims: British Islam in the Early Twentieth Century. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 34 (2), 165-173.

Sherif, M. A. (1994). *Searching for Solace: A Biography of Abdullah Yusuf Ali (Interpreter of the Qur'an)*. Kuala Lumpur: Islamic Book Trust.

Ekler

Ek 1: İngiliz Müslüman Derneği Onursal Sekreteri Halid Sheldrake'nin 19 Aralık 1914 tarihli Müslümanlara yönelik tutumlar üzerine bir mektubu. Mektup, Britanya'daki önde gelen İslâm toplumu temsilcilerinin, Müslümanları aşağılayan gazete makalelerine tepkisini göstermektedir. Yazar, Müslümanların duygularına zarar verdiği için İngiliz hükümetinden bu tür makalelere son verilmesi için harekete geçmesini rica etmektedir. Ayrıca Kral'a ve ülkeye Müslüman sadakatini vurgulamaktadır. (TNA/ FO 371/2480).

Ek 2: Halid Sheldrake'ye Doğu Türkistan kralı olma teklifine dair The Advocate (Tasmania) gazetesinin 12 Nisan 1934 tarihli haberi. (The Advocate [Tasmania], 12 Nisan 1934).

**ENGLISH MOSLEM IS
OFFERED CROWN.**

State of Islamestan.

MAY NOT ACCEPT IT.

CALCUTTA, Wednesday.
Dr. Khalid Sheldrake, an Englishman who turned Moslem, and his wife, Mrs. Ghazia Sybil Sheldrake, of Forest Hill, London, have received an offer to become King and Queen of the Chinese Province of Sinkiang, near the borders of India and Russia, where recently fierce fighting resulted in the overthrow of the Turki Government, after three months' rule.

Dr. Sheldrake, who has been a Moslem since 1903, recently visited Sinkiang in an endeavor to secure converts for Islam. He was approached by the chiefs to take the Throne of Sinkiang, which has now been re-named Islamestan.

Object is Mission Work.
Dr. Sheldrake is at present at Hyderabad, India, and is said to be undecided whether to accept the Kingship. The main object of his life is missionary work for Islam, for which he is claimed to have secured nearly 2000 converts.

He is now touring India, and later will proceed to Turkey and Egypt.

Ek 3: Halid Sheldrake'nin 16 Nisan 1934 tarihli Timaru Herald gazetesinde yer verilen bir fotoğrafı. (Timaru Herald, 16 Nisan 1934).

DR. KHALID SHELDRAKE,
*an Englishman who has been
offered the kingship of Sinkiang
in China, near the Russian
border.*